

більше місця, ніж їхній текст в оригіналі. Ще варто звернути увагу на пунктуацію у назві: вочевидь має бути «Андрей Шептицький, Митрополит Галицький (1901-1944) – провісник екуменізму». Шкода, що в монографії сучасна бібліографія не доповнює давнішу, відсутні пояснення термінів, не подані відомості про згадуваних осіб, наприклад, як у книзі «Спомини» Йосифа Сліпого, що вийшла у Львові у видавництві УКУ 2014 року. Прізвища перекладачів варто було вказати десь на с. 2, після анотації, а не на с. 19 у вступі.

Також треба відзначити, що праця написана в апологетичному жанрі як виправдання митрополита. Тільки тепер в науковій думці ми потрохи починаємо переходити від апологетики до об'єктивізму у дослідженнях особи Андрея Шептицького. Але пом'якшуюча обставина – робота писалася у 70-х роках ХХ ст.

На закінчення повторимо, що ця надзвичайно цікава й інформативна праця має специфічний стиль викладу. Його характер – науковий і водночас містичний. Помимо своїх недоліків (через масу документів і чисельність персонажів, які вплинули на формування такого Шептицького, яким ми знаємо його з історії), ця книга повинна стати важливим текстом до курсів з еклезиології та екуменізму. Тим більше, що вона повністю розкриває еклезиологію слуги Божого митрополита Андрея.

Михайло Димид

Анна Вероніка Вендланд. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848-1915. Львів: Літопис 2015, 688 с.

Загально про монографію

Монографія Анни Вероніки Вендланд – це переклад німецького видання 2001 року, створеного на базі докторської дисертації авторки, яку вона охарактеризувала як «запізніле опрацювання історії австрійських репресій, застосованих до галицьких українців у Першій світовій війні» (с. 11). Відповідно, монографію можна було би вважати також і внеском у постколоніальні студії та студії підлеглих (subaltern studies), які в Україні, попри значний історичний та ідейний матеріал, так і не набрали обертів. Адже, як твердить Вендланд, «більшість концептів Росії від галицьких русофілів», тобто їхні ідеалізовані й утопічні уявлення про Російську імперію, були реакцією галицького населення на перебування під подвійною владою, чи пак гнітом, – Австрійської монархії та польських еліт (с. 9). У нашому ж випадку важливо й те, що біля витоків стояло греко-католицьке духовенство, а відтак воно й склало їхню основу. «Русофіли» – більш відомі у ті часи як *москвофіли* (курсив – О. Г.) – поширювали свої ідеї через мережу греко-католицьких парафій, парафіяльних шкіл та видань, що дало можливість у дуже короткий термін охопити майже всю Галичину

та зайняти ключові позиції не лише в культурно-освітніх, а й політичних організаціях, позаяк «структурно йшлося про клерикальне об'єднання, в якому організаційною мережею та інформаційними потоками керували священники» (с. 458). Адже, як зазначає Вендланд: «Єдиною установою, котра представляла інтереси українського населення Галичини перед австрійським урядом, була Греко-Католицька Церква – репрезентант і провідник тримільйонного народу на північно-східному краї монархії» (с. 43). Попри відсутність у назві книги згадки про церковну тематику та світську інтенцію авторки, книга значною мірою торкається історії Греко-Католицької Церкви в Галичині часів Австро-Угорської монархії. Це додатково підкреслює й оформлення обкладинки – з десятик світлин провідних діячів «русофільського» (читай *москвофільського*) руху більшість складають греко-католицькі священники на кшталт Івана Наумовича, Михайла Куземського, Якова Головацького та інших. Саме вони надавали цьому рухові клерикального, консервативного характеру.

Показово, що передмову до українського видання (серпень 2013) та доповнення до неї (вересень 2014) Вендланд написала у Кузнецовську – місті-сателіті Рівненської АЕС, куди її «привели дослідження історії атомної енергетики та специфічних для неї урбаністичних форм» (с. 11). Зібраний матеріал у майбутньому мав би скласти основу чергової монографії дослідниці. Трансформація наукових зацікавлень історика, відверто кажучи, вражає, що визнає й сама Вендланд, але вважає, що «обидві теми мають усе ж більше спільного, ніж може видатися на перший погляд» (с. 11). Видається, що історик ось-ось заговорить постколоніальною термінологією. Але тон дослідниці свідчить радше про намір написати хвалебну оду синтезованому із «західноукраїнського субстрату, транснаціональних технологій та радянського міграційного явища» мікрокосмосу, в якому «колишній проект імперського планування енергетики на українській периферії є позитивним прикладом безпроблемного співжиття і співіснування людей, для яких рідною мовою є російська чи українська» (с. 11-12).

Не вдаватимемось до передчасних висновків стосовно ще ненаписаного дослідження і повернемось до «русофільських» питань в Галичині, що охоплюють трохи більше як півстоліття дуже насиченої й драматичної доби на зламі ХІХ-ХХ століть. Вендланд свідомо, що українське видання її монографії з'являється в обставинах російської військової агресії супроти України та анексії Криму, коли «українцям важко трактувати українсько-російські відносини *sine ira et studio* (без гніву та пристрастей)» (с. 12). Тим більше, що історик знає постулат про «русских в Галиции», «а також, відповідно, про “русский” рух в Галичині – що слугувало надійним аргументом для проектів експансії та анексії» (с. 10). За таких обставин будь-яка спроба піддати ревізії «такі милі серцю національні стереотипи» (с. 12) може бути сприйнята як інформаційна складова розгорнутої Росією новітньої стратегії гібридної війни. Беручи це до уваги, дослідниця натомість вважає появу українського видання монографії свідченням

того «наскільки сильно Україна, як відкрите до світу і для дискусій плюралістичне суспільство, відрізняється від Росії» (с. 12).

Монографія Вендланд складається з шести розділів, п'ять з яких презентують тематичні блоки, а останній шостий – заключні спостереження. Перший з черги розділ презентує ранні прояви москвофільського руху, що на початках був зосереджений переважно на питаннях культури. У розділі другому авторка подає процес входження москвофілів у політичний простір Галичини як репрезентантів інтересів галицьких русинів, що закінчився судовим процесом із звинуваченням їх у державній зраді. Третій розділ презентує участь русофілів у виборчому процесі та організаціях, на кшталт «Русскої ради», що була головним політичним репрезентантом русинів у Австро-Угорщині. Доволі багато простору у цьому розділі авторка відвела зокрема діяльності русофільського товариства ім. Качковського та біографічним описам діячів русофільського руху, охопивши три покоління та різні соціальні верстви – від священиків і послів сейму до звичайних селян й ремісників. Розділ закінчується аналізом обставин, що спричинили кризу в москвофільському русі. Четвертий розділ зосереджується на вельми важливій проблемі взаємин галицьких русофілів з Росією. П'ятий певною мірою продовжує тематику попереднього, позаяк говорить про русофілів напередодні й у контексті Першої світової війни, в часі якої вони зазнали серйозних репресій. Після цих подій русофіли практично полишають український історичний простір, хоча поодиноких їхніх репрезентантів, як стверджує Вендланд, можна було зустріти у Львові ще у 70-х роках ХХ століття (с. 23). Загалом, монографія є надто велика за обсягом (688 сторінок), щоб аналізувати кожен з тематичних блоків зокрема. Тому обмежусь тут лише трьома магістральними проблемами.

Робоча гіпотеза Вендланд

Науковий редактор українського видання Мар'ян Мудрий зазначає, що у дослідженні Вендланд відсутній «полемічний запал», завдяки чому її книгу «не можна втягнути в політику». «Єдина персональна інтенція», яку зауважив редактор, – це незгода з концепцією канадського дослідника Маґочі, що «ґрунтувалася на пропозиції чіткого розрізнення та хронологічної логіки», а саме: українофільський (1860) та русофільський (1890) рухи виростили зі старорусинської матриці (с. 16, 30). Натомість Вендланд як робочу гіпотезу пропонує ширшу дефініцію: «русофільство під впливом польського домінування було відповідно сформульованою галицькими українцями ідеологічною програмою, в якій поєднувалося пропагування культурної спільноти українців («малоросів» по обидва боки кордону) і росіян, консервативні політичні тези. Русофілом можна вважати ту особу, яка вбачала благо для національної емансипації галицьких українців у зв'язках з російською культурою і з Російською імперією. Різниця між “радикально русофільськими” та “старорусинськими” діячами в цій дефініції полягає в ступені політизації, який можна визначити,

відповівши на запитання, наскільки політичні вимоги виводилися з культурної спорідненості з Росією» (с. 35-36). Вендланд вважає хибною дискусію про «походження» русофілів та українофілів, що ґрунтується на класичній «дихотомії» (москвофіли – українофіли) або «трирівневій концепції» (Магочі), позаяк «настільки розмаїтими були відтінки між різними формами українофільства та русофільства, настільки розмитими переходи, недостатньо однозначними ідентичності, про що мали б засвідчити результати вивчення діяльності русофілів на провінції та життєписи русофільських активістів» (с. 620).

Певною мірою з Вендланд можна погодитись, рівно ж як і концепція Магочі також має свої переваги. Але, незалежно від переваг кожної, обидві втрачають своє значення, якщо не враховують ключову проблему – проблему «украденого імені» і не дають відповіді на питання: «Чому русини стали українцями?». Саме так називається відома монографія Євгена Наконечного (Львів, 2001), яка відсутня у бібліографії дослідження Вендланд. Без відповіді на це запитання (або принаймні без врахування цієї проблеми) навіть український читач заплутається, а що вже казати про німецькомовний простір. Цього, до речі, вже свідомі й сучасні закордонні дослідники, що працюють в царині пост-колоніальних студій, зокрема польсько-американська компаративістка Ева Томпсон. У книзі «Трубадури імперії: російська література і колоніалізм» (Київ: Основи 2006) вона звертає увагу на феномен «лінгвістичної неясності», коли в англomовному просторі *Русь* – назву середньовічної східнослов'янської держави, яка існувала на території сучасної України й Білорусії – перекладають як «Russia» (Росія), а похідні від неї прикметники як «russian», що у закордонного читача викликає багато запитань до сучасної держави, що називається Україна.

Українське ж населення Галичини практично до кінця Першої світової війни свою ідентичність окреслювало такими поняттями, як «русин», «руский» (з одним «с», а часто і з двома «с»); а їхня земля, віра й мова – все було «руске», бо так себе називали споконвічно. А от сучасну Росію вони називали «Московією», а її мешканців «москалями». В тодішньому галицькому розумінні останнє не було «негативно конотованим позначенням», як вважає Вендланд (с. 23), а поняттям, яке описувало іншу, не «руско-галицьку», ідентичність. Цікаво, що Вендланд подає текст Богдана Дідицького, який саме про це і говорить: «Подъ понятіємъ “Русь” я представлялъ собѣ тогда такъ, якъ и наибольшая часть ново въ то время возрожденных нашихъ Русиновъ, только южную или Малую Русь съ ея древними, стольными городами Киевомъ и Галичемъ, а сѣверную Великую Русь уважали мы хотя сродною намъ по общеславянскому происхожденію, но мало-же ... не своею... Тую сѣверную Русь изъ-давна называно у нас загаломъ “Москвою”... Не имѣлъ я до той поры о Москаляхъ, особенно же о ихъ языкѣ и письмѣ ніякихъ, хотьбы немного вѣрныхъ познаній» (с. 61). Саме тому таких як Дідицький, тобто тих, хто в культурно-політичному сенсі орієнтувався на Московію, галичани називали «москвофілами». Якщо ж, згідно Вендланд, «більшість концептів Росії від галицьких русофілів були

доморощеними продуктами, які жодним чином не зводилися до “російської агітації” чи фінансування з Петербурга» (с. 9), то чи не варто залишити для їхнього означення й «доморощену» назву – «москвофіли»? Можливо тоді краще зрозуміємо (а передовсім закордоні дослідники), чому такі, як Іван Франко – з діда-прадіда галицькі русини – зробили вибір на користь назви «українець». І це при тому, що сам вибір, як зазначає історик Ярослав Дашкевич у вступі до книги Євгена Наконечного «Украдене ім'я: чому русини стали українцями», не був заміною гіршої назви на кращу, а вимушеним кроком, щоб запобігти остаточному культурному й політичному поневоленню Російською імперією.

Роль Греко-Католицької Церкви

Анна Вендланд наголошує, що її дослідження «ґрунтується на опрацюванні особових даних і біографій 312 галицьких українців, активних у русофільському русі або принаймні близьких до нього» (с. 367). Разом вони охоплювали три покоління москвофільського руху в Галичині. Аналізуючи їх під кількісним та соціальним кутом зору, Вендланд констатує, що із 107 осіб першого покоління москвофілів (кінець XVIII ст. – 1830-ті роки), «майже дві третини, а саме 75 осіб, походять із священничого середовища; з них 21 особа – це високопоставлені церковні функціонери або викладачі духовних семінарій чи богословського факультету у Львівському університеті»; 22 особи – мали титул крилошанина або почесного крилошанина; до звичайного духовенства належало 45 осіб (с. 371). Щоправда у середньому поколінні (1830-1860-ті роки) частка духовенства становила вже менше 50% (62 із 155), а у третьому поколінні (1860-1890-ті роки) лише 14 осіб з 50-ти були священниками (с. 372-373). Кількісна частка греко-католицького клиру зменшувалась не лише через зростання частки вчителів, правників, студентів та службовців, але й завдяки переорієнтації молодшого духовенства на українську національну ідею та селективній політиці, яку проводили супроти кандидатів на вступ до духовних семінарій. «Багато де (наприклад, у Станіславівській єпархії) молоді люди не могли вступити до духовної семінарії, якщо просочувалася інформація про їхні русофільські симпатії», – зазначає Вендланд (с. 374). У кінцевому рахунку практично половина із 312-ти – це греко-католицькі священники. Якщо ж врахувати, що й решта опрацьованих Вендланд діячів москвофільського руху були причетні до Греко-Католицької Церкви щонайменше як віряни, то великою мірою це дослідження можна вважати історією Церкви та її діячів у Галичині.

Серед видатних діячів, на яких вказує Вендланд, варто згадати о. Антонія Петрушевича, що науково формувався під керівництвом видатного історика, одного з перших москвофілів Дениса Зубрицького (с. 83). Сам Петрушевич був автором майже двохсот монографій з історії Галичини, які позитивно оцінили, але не без критики за орієнтацію на російських істориків на кшталт Карамзіна, І. Франко та М. Грушевський (с. 85). Спільно з не менш видатним істориком краю Ісидором Шараневичем Антоній Петрушевич заснував колекцію «Музей

галицько-руських древностей», яку у 1905 році митрополит Андрей Шептицький трансформував в Український Національний музей (с. 86). Разом з отцями М. Куземським, М. Малиновським і Й. Кульчицьким Петрушевич належав до впливової групи москвофілів-консерваторів, відомої під назвою «святоюрці». Останні активно впливали на діяльність головних галицько-руських інституцій, зокрема Народного дому – одного з найважливіших центрів гуртування тогочасної галицько-руської еліти у Львові – дбаючи про те, щоб українофільські організації на кшталт «Руської бесіди» та «Просвіти» там не довго затримувались, а у проводі дому щоб не було жодного «українця» (с. 95-96).

Дуже важливим в числі проблем, довкола яких в Греко-Католицькій Церкві та за її межами досі не вщухають дискусії, є розділ 1.3. «Азбучна війна і обрядовий рух: “русофільський” спротив державній мовній та релігійній політиці» (с. 111-147). У ньому німецька дослідниця подає обставини формування руху, спрямованого проти латинізації, який на той час охопив значну частину духовенства і виступав «проти патерналізму римо-католицької ієрархії над Греко-Католицькою Церквою» (с. 132). У цьому сенсі найбільш цікавою є інформація про найрадикальніших представників цього руху, зокрема катехита Тернопільської гімназії о. Маркила Попеля, автора популярної на той час «Літургіки», який у 1867 р. зарекомендував себе в Холмській єпархії як ревний обрядовий пурист. Цю його діяльність оцінила Росія після насильного навернення Холмщини у православ'я, призначивши його православним єпископом у Любліні (с. 137). В цьому ж розділі Вендланд подає обставини «навернення» майбутнього лідера москвофільського руху Івана Наумовича, який до 1848 р. симпатизував полякам, але вже на початку 1860-х років належав до числа найактивніших обрядовців-пуристів, відпустивши на православний кшталт бороду й довге волосся. В числі тих же, хто розпочав дослідження про Унію «як історію правових порушень, зловживань, переслідувань та дискримінації», німецька дослідниця подає о. Михайла Малиновського (с. 139). Достатньо уваги авторка монографії приділяє непересічному представнику обрядового руху – закарпатському ігумену монастиря отців-василіян Іполиту Терлецькому, який належав до полонізованих шляхтичів з Волині та брав участь у польському повстанні 1830 року, після чого опинився у Франції. Там, будучи вже римо-католицьким священником, у 1846 році усвідомив своє коріння та перейшов у ГКЦ (с. 140). Терлецький, поза сумнівом, належить до найяскравіших представників тієї доби, принаймні у царині продукування цікавих ідей: він, зокрема, висловив ідею про заснування «русько-слов'янського» патріярхату; планував організацію уніятських місій на православних східних теренах; формував основи християнсько-демократичної української національної ідеї на базі слов'янської федерації як польсько-українського союзу (с. 141). Його вважали чи не головним натхненником руху східних пуристів, адже «багато хто з галицького духовенства починав заходи щодо очищення обряду після того, як почув котрийсь з виступів Терлецького чи прочитав одну з його статей у “Слові”» (с. 142).

Втім, його спіткала доля, подібна до багатьох здібних інтелектуалів тогочасної Галичини та Закарпаття: за наявність російської літератури його звинуватили в агентурній діяльності на користь Росії, після чого він цілком перейшов на бік москвофілів та переселився на терени Російської імперії, прийняв православ'я та продовжив свою публіцистичну діяльність російською мовою (с. 143).

Вендланд подає два випадки, коли українофіли об'єднувалися з москвофілами довкола церковних питань. Перший був пов'язаний з діяльністю інтернатів отців-воскресенців, в яких виховувалися українські діти, очевидно, з метою переведення в Римо-Католицьку Церкву та полонізації. Другий випадок стосувався протесту супроти «василіянської реформи», яку у 1882-1885 роках було доручено провести ордену отців-езуїтів (с. 145-146). І щойно митрополит Андрей Шептицький зумів остаточно об'єднати обидва табори, про що натякає і німецька дослідниця: «Те, що його постать, увічнена на силенних портретах, з розвіяною бородою і в широкому облаченні, виявляє таку разючу подібність з портретами того ж Наумовича чи Терлецького, може служити вказівкою на те, наскільки близько перебували між собою “русофільська” та “українофільська” позиції, навіть якщо сучасники вважали, що між ними розверзлася прірва» (с. 147).

Історія поразки

Свою монографію німецька дослідниця розпочинає з повідомлення про те, як молодий Іван Франко у 1878 р. у польському часописі «Tydzień Literacki» опублікував під загальною назвою «Рутенці» цикл сатиричних нарисів із життя галицьких русинів – «жалюгідних, зарозумілих, обмежених інтелігентів, які провадять життя коштом простолюду». Відтак Вендланд подає фрагмент одного з оповідань, в якому зображено постать о. Ілії – «руського патріота, сільського греко-католицького пароха з політичними амбіціями» (с. 22). «Я не знаю, чи був це свідомий вибір авторки, – коментуватиме задум дослідниці науковий редактор видання. – Хай там що, а використання Франкових спостережень як відправної точки для дослідження галицького русофільства – прийом вдалий із багатьох поглядів: і для формування читацької інтриги, і як маніфестація застосованих у монографії методологічних підходів» (с. 15). Справді, якщо ми шукаємо ключ до розуміння історії галицького москвофільського руху, то Іван Франко не лише вдалий початок для формування читацької інтриги, але успішний кінець для її остаточного розв'язання. Саме останнього, у випадку монографії Вендланд, бракувало. Тут не місце для аналізу політологічної публіцистики останнього, зокрема під оглядом непримиренної критики москвофілів, на що звертає увагу й авторка монографії: «Що ж то за партія така була, яка спонукала інтернаціоналіста й людинолюба Івана Франка до гострої полеміки, включно з расистськими випадками?» (с. 22). Відповідь на це запитання дає Франкова стаття «Двоязичність і дволичність» (1905), про яку Вендланд в монографії не згадує. У статті Франко з психологічної точки зору на прикладі

Івана Наумовича подає історію поразки останнього як архетипну модель поразки всього москвофільського руху: спочатку о. Наумович відкликав вірність своїй Церкві та перейшов на православ'я, потім відмовився від австрійського громадянства й емігрував до Російської імперії, де, переживши повний крах ілюзій про «святую Росію», вирішив зужити отруту й відкликати своє життя. До речі, Вендланд коментує історію про загадкову раптову смерть Наумовича у Новоросійську у 1891 році так: про самогубство говорили переважно противники москвофілів; самі ж москвофіли натякали на таємну австрійську поліцію, випускаючи з уваги, що «Наумович міг бути незручним і для російських служб» (с. 499). Очевидним залишається те, що практично ніхто з видатних представників москвофільського руху, емігрувавши до Росії та перейшовши на православ'я, не зумів влаштувати своє життя, принаймні німецька дослідниця не подає жодної історії успіху, а навпаки. Навіть на Маркила Попеля – «емігранта з блискучою кар'єрою» – також чекало розчарування (с. 499). Трагічно склалася доля і в Якова Головацького, який так і не зміг здолати російську мову, внаслідок чого не отримав очікуваної посади професора в Одеському університеті (с. 499-500).

Назагал «концепції Росії від галицьких москвофілів» як утопічні уявлення про Російську імперію в плані побудови яскравих міфологічних світів виявилися доволі блідими й немічними, щоб пробудити непереборне відчуття «туги за героїчним». Реалії життя у православній імперській Росії остаточно руйнували й ті найменші паростки атмосфери лицарської героїчної романтики, що їм вдалось здобути публікаціями з історичної минувшини Галицької Русі. Цього свідомо й німецька дослідниця: «Втім, що русофільському рухові таки не вдалося, так це створити над-героя масштабу Тараса Шевченка, культ якого мав незмінне значення для становлення української національної ідентичності. Порівняно з ним, Качковський і Наумович були всього лише постатями місцевого значення, а Пушкіна й Гоголя більшість русофілів взагалі не могли зрозуміти мовою оригіналу. Русофіли не мали постаті героя, яка б надавалася для того, аби стати символом нації, не мали героя, біографія якого і заслуги перед нацією могли б створити хоча б частину того міфу, на який заслужив собі титан Шевченко» (с. 348). Якщо ж до героїчного міфу про Україну великого Кобзаря долучити вольовий порив «поза межі можливого», енциклопедичний інтелект й літературний хист великого Каменяра – головна причина поразки москвофільського руху стає очевидною: в плані культурному вони виглядали убого в порівнянні з українофілами. З обіцянних ста томів творів Наумовича, які, за словами Франка, планували видати після смерті свого провідного діяча москвофіли, не вийшло жодного.

Звісно, було б цілковито несправедливо не оцінити внесок, для прикладу, одного із перших москвофілів, історика Дениса Зубрицького, що належав до т. зв. «погодінської колонії» – когорти прихильників історика й предтечі російського панславізму Міхаїла Погодіна. Дослідження Зубрицького з історії

Львова та Галицької Русі зробили вагомий внесок у пробудження почуття національної гідності та свідомости галичан. Але показовим є також інший бік діяльності Зубрицького, про який інформує Вендланд: він налагодив контрабандне постачання російському історичу антикварних книг XVIII-XIX ст., рідкісних галицьких стародруків, ікон тощо. «На початку 1840-х років, – зазначає дослідниця, – контрабандою мистецьких творів і документів зацікавився провід Греко-Католицької Церкви, відтак галицьким контактним особам Погодіна було заборонено вивозити документи монастирських архівів» (с. 64). Тому упереджене трактування та забуття діячів москвофільського руху, з яким зустрілася в сучасному Львові Вендланд (с. 23), навряд чи можна приписати лише «милим серцю національним стереотипам», які вона прагне піддати ревізії у своїй монографії (с. 12). Згадка про те, що у Львові, всупереч тим же стереотипам, існують вулиці двох москвофілів – Якова Головацького та Іларіона Свенціцького, як таких, що «прислужилися українській культурі» (с. 23, покликання б) – звучить доволі наївно. Бо обидва зробили найбільший внесок в українську культуру тоді, коли ще (як Головацький) або вже (як Свенціцький) не перебували у москвофільському таборі.

Навряд чи можна погодитися з авторкою, що сприйняття універсальних ідей в Україні, а передовсім у Галичині, відбувалося «через посередництво російських великих міст та російських публікацій» (с. 10). У Франковому оповіданні-спогаді з часів навчання у Дрогобицькій гімназії із символічною назвою «Гірчичне зерно» універсальні ідеї проростають з тла, в якому фігурували імена Челліні, Гете, Шіллера, Діккенса. Натомість «Руські друки» часів 1850-60-х років – брошури й річники, переважна більшість яких була москвофільськими виданнями – по галицьких селах, згадує Франко, дерли, палили або використовували для господарських потреб.

Перспективи монографії

Без сумніву, монографія Анни Вероніки Вендланд заслуговує на схвальну оцінку, позаяк зачепила дуже багато важливих проблем, не кажучи вже про це, скільки шановна авторка опрацювала архівного матеріалу. Передовсім монографія засвідчила необхідність прочитання української історії, в тому числі й історії ГКЦ, під кутом зору постколоніальної критики та студій підлеглих. Надалі, говорячи про москвофільський рух як консервативний, слід мати на увазі, що останній мав своє продовження в діяльності Станіславівського єпископа Григорія Хомишина, культурне й політичне спрямування якого було цілком протилежним до москвофільського, зокрема в питаннях обрядових, але створені єпископом політичні структури УКНП/УНО, «Скала» та видання «Нова Зоря» мали виразно консервативний характер. Відтак, говорячи про сучасні ідейні тенденції в УГКЦ, які значною мірою інспіровані пошуками шляхів екуменічного діалогу з Православною Церквою, цілком обґрунтовано можемо говорити про існування т. зв. «академічного русофільства» (в цьому

випадку вже не «москвофільства», а саме «русофільства»). Тут не мається на увазі якась організована політична діяльність, а спонтанне зацікавлення російською релігійно-філософською думкою та православним богослов'ям, що відобразилося як в академічних дослідженнях тих, хто тепер презентує вищі ешелони греко-католицького єпископату, рівно ж як і священників, заангажованих в академічному середовищі, включно із автором цієї рецензії. Це саме той випадок, коли внаслідок посколоніяльної специфіки УГКЦ після розпаду СРСР більшість греко-католицького духовенства, зокрема (якщо не передовсім) із діаспори, сприймала універсальні ідеї, в тому числі богословські, переважно «через посередництво російських міст та російських публікацій». Відтак можемо лише пошкодувати, що Анна Вероніка Вендланд не продовжила працювати в задекларованому монографією напрямку.

Олег Гірник

Tommaso d'Aquino. *Forza e debolezza del pensiero. Commento al De Trinitate di Boezio, Introduzione, traduzione, note e apparati di Guido Mazzotta. Soveria Mannelli-Messina 1996, 226 c. (c. 5*-100* Introduzione, Commento al «De Trinitate» di Boezio)*

Як відомо, патристична доба уславлена низкою трактатів про Пресвяту Тройцю. До них належить славний твір Северина Боеція, переклад якого українською не так давно побачив світ (Боецій. *Теологічні трактати* / перекл. з лат. Р. Паранько. Львів: Видавництво УКУ, 2007). А от найвідоміший коментар на цей трактат написав у молодому віці Тома Аквінський (він також прокоментував трактат Боеція «Про Гебдомади»). Про нього й мова у сучасному його прочитанні фахівцем о. проф. Гвідо Маццоттою (Тома Аквінський. *Сила і слабкість мислення. Коментар на трактат Боеція «Про Тройцю»* / упор., автор вступної статті, перекладач і автор коментаря Гвідо Маццотта), адже коментар знаковий і проливає світло на весь масив інтелектуальної діяльності Ангельського Доктора.

Розлога вступна стаття варта окремої прискіпливої уваги, бо написана амбітно і з розмахом – аж на 100 сторінок. Автор знайомить читача з текстом та його версіями, перекладами на мови світу. На Заході коментар Томи Аквінського опрацьований досить широко. Українською ж мовою таких опрацювань немає.

Понад сім століть віддаляють нас від цього коментаря – Тома з Аквіну уклав його між 1255 і 1259 роками. У вченні св. Томи безсумнівно простежується зв'язок з темами цього його юнацького твору. Шеню (Chenu, 1927), Сінав (Synave, 1930), Грабман (Grabmann, 1934), Бонфрьюй (Bonnefroy, 1937) і Ганьєбет (Gagnebet, 1938) досліджували перші два питання «Коментаря», зосередившись на формулюваннях щодо природи богословського знання і відношення між